

Ur Hällungen 1970

Det har ibland påståtts att bohuslänningarna känner Medelhavsländernas heliga vägar och andra märkliga minnen bättre än den egna hembygden och dess historia. Och nog ligger det mycket av sanning i det påståendet. Beträffande Stångenäset, denna för de flesta okända avkrok av världen, så är nog den allmänna uppfattningen att här endast finns kala berg, stenhuggerier och sommarstugor. Men den åsikten är nog inte alldeles riktig.

När hällristningsforskaren Bertil Almgren i Svenska Turistföreningens årsskrift 1964 talar om Backavägen i Brastad såsom *"en veritabel bronsålderns Via Sacra"* (Den heliga vägen), så gör han detta säkerligen inte så litet på grundval av sina egna intryck och upplevelser här. Ty han har förnummit "den osynlige guden" vandrande fram över hällarna i 3000-åriga fotspår. Men han är också fullt övertygad om att denna vägs föregångare var en verkligt helig väg för stenskeppens och rösenas folk. Här dyrkade de sina gudabilder kanske mera ärligt och rättframt än vi själva tillbeder inför våra altartavlor och Kristusbilder.

Stångenäs hembygdsförening
Fotoarkiv Sven Rydstrand

Gånggrift vid Nöteberg, Brastad socken, på gränsen vid Lyse socken.

Almgren är väl medveten om att dessa märkliga och välbevarade bronsåldersbilder i det undangömda Brastad är alltför litet kända och uppmärksammade, och han resonerar riktigt då

han menar att *"om de legat i Västeuropa, skulle de för länge sedan varit en märkvärdighet, vilken det hörde till allmänbildningen att ha besökt."*

Men det är inte bara vid Backa som det finns hällristningar. Socknen är nästan fylld av dekorerade hällar. Särskilt märklig och sevärd är den lilla vackra hällen vid Lahälla-vägen, nära Bräcke skolhus. Den hällen är översållad med fina bilder, bl.a. skepp med revade segel och en gud med ovanligt stora händer.

En annan helig väg går över gården Störreberg i Bro socken. Det är den gamla häradsvägen, som går till Sotenäset och som alldeles säkert är av forntida ursprung. Nu går den i kanten av ett höggravfält med ett 40-tal fina stenkantade järnåldersgravar. Men nära vägen kan man också påträffa fina hällristningar på ett 20-tal olika ställen. Vad som kanske är märkligare här är kvinnobilderna, som annars är sällsynta på hällarna. Men här finns tre stycken, därav en mycket stor kvinnobild. Kanske förekom det även kvinnliga gudomsgestalter på den tiden? Eller vad hade kvinnan för uppgift på hällarna? Bertil Almgren säger i den nyss nämnda årsskiften: *"Det finns aldrig några kvinnobilder så stora, att man kan tänka sig att de föreställer gudinnor, och inte heller något annat på hällristningarna, som säkert tyder på kvinnlig gudom."* Men den största kvinnan på Störreberg är nästan meterlång, så hon bör nog ha varit om inte en gudinna så åtminstone en mycket avgudad kvinna.

I Bro socken finns f. ö. hällristningar på flera andra platser, varav de vackraste kanske är de på Vese gamla säteri. Där kan man bland många underliga figurer även få se en båt, som framdrives med åror. Nära denna hällristning ligger flera järnåldersgravfält med välbevarade högar.

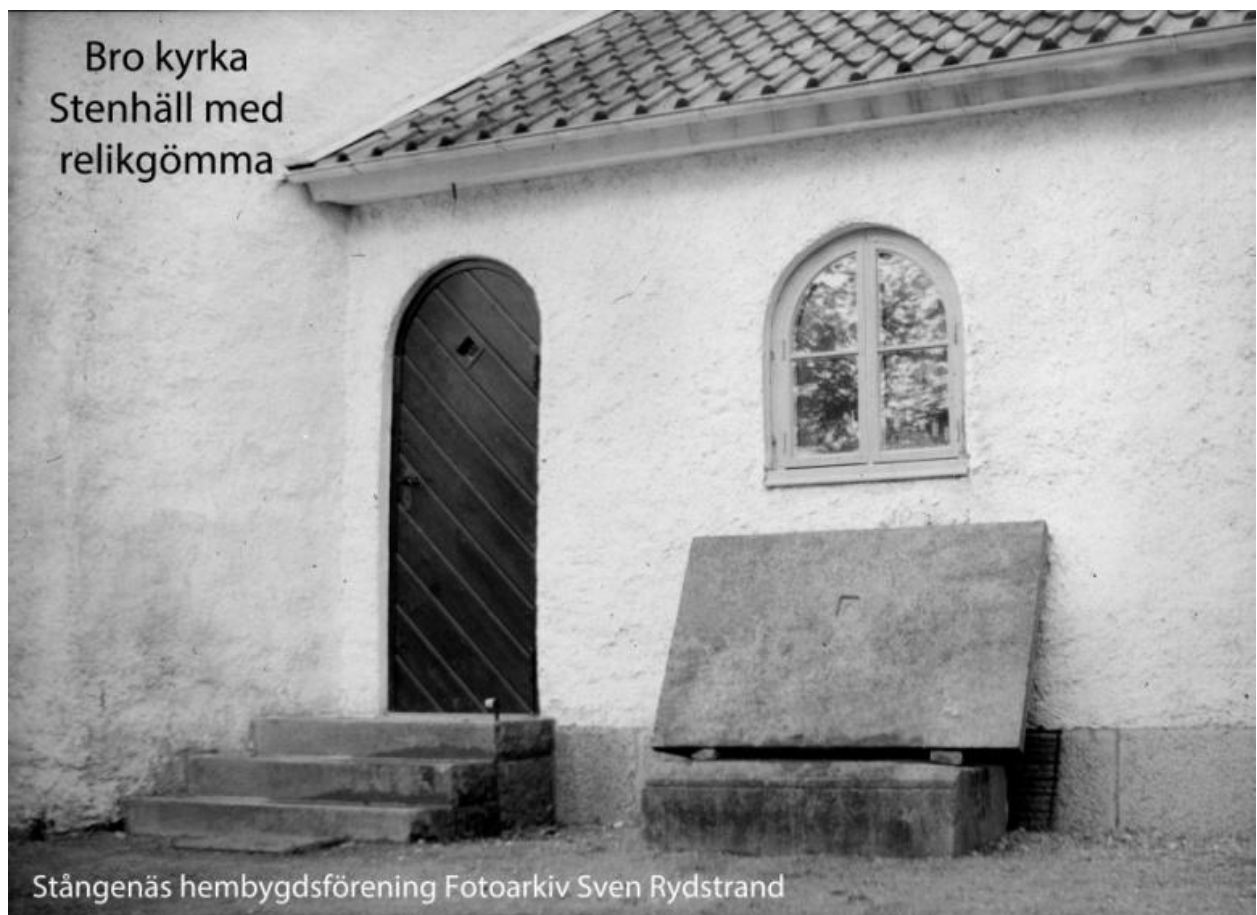
Men hällristningarna är inte våra äldsta fornminnen. Vi har här många stendösar och gånggrifter, som är 4000-5000 år gamla. Dessa är våra allra äldsta byggnadsminnesmärken. De vackraste finns vid gårdarna Nöteberg, Sandvik, Rixö och Sjöbol. Skada är att flera av dem håller på att bli överväxta med träd. Skall inte naturvården även omfatta fornminnen? Och varför skall Riksantikvarieämbetets vägvisare alltid vara förstörda och förrostade? Här finns mycket att göra, innan fornminnena kan sägas vara tillgängliga.

Men det finns andra heliga vägar, och nu förflyttar vi oss upp i Bro socken igen. Där förnimmer vi genast en fläkt av medeltiden, när vi utanför kyrkan, uppbyggd 1692, finner en unik altarahäll med relikgömma upprest vid väggen. Den borde väl fått ha kvar sin ursprungliga uppgift inne i kyrkan, tycker man. Den är ett vittne från pilgrimernas dunkla tid. Bro kyrka var en pilgrimskyrka, dit folk långväga ifrån vallfärdade för att få röra vid relikerna i den urholkade stenen. Det var kanske en bit från Kristi kors, kanske något annat. Men det hade botat sjukdomar, och så fortsatte vandringarna. Ännu finns rester av pilgrimsvägen kvar, fastän en del av den har efter prästgårdens flyttning på 1600-talet blivit fågata, d. v. s. koväg. Nu har den upphört att vara det också.

Men vägen bär till Hala, det gamla kyrkobolet, där prästgården låg under tidig medeltid, och där kanske också den äldsta kyrkan låg. Där finns en ruin nu, men om där stått ett kapell eller ett pilgrimshärbärge, det har inte vetenskapsmännen säkert kunnat utreda, trots den noggranna

utgrävning, som skedde här 1957. Massor av fynd kom då i dagen men intet av dem angav något direkt kyrkligt påbrå. Men här hade på 1850-talet hittats en liten Mariabild av gul metall, och det fyndet hade säkerligen kunnat ge någon upplysning i ärendet, om det inte hade kommit bort, innan det kunde komma i vetenskapsmännens händer och blivit närmare undersökt. Men Hala är ett intressant område ändå, och den gamla pilgrimsvägen är verkligen en av de få sådana, som finns kvar i Bohuslän. Det är en helig väg, men få känner till den. Den leder egentligen ned till Risvik vid Gullmaren, varifrån färja i forna tider gick över sjön till Röd på Fosslandet. Därifrån kom man till Foss kyrka, som också var en pilgrimskyrka.

Medeltida altarhäll med s.k. relikgömma. Den har tillhört Bro medeltidskyrka och är numera uppställd utanför sakristian i Bro

Kyrkliga medeltidsminnen finns också i Brastads nya kyrka i form av tre stycken bildstenar. De har sannolikt tillhört en gravkista på den gamla kyrkogården och härrör från 1100-talet. Nu sitter de inmurade i den nya kyrkans torn och är väl synliga. På en av stenarna finns en runskrift, som innehåller en bön till jungfru Maria.

Skall vi fortsätta med medeltidsminnen, kan vi besöka försvarsanläggningen Karlsborg, som ligger nära Åbyfjorden på gården Röe, under 1600-talet hörande till den mäktiga jorddrotten Margreta Huitfeldt. Hon gav gården som livstidsförläning åt sin befallningsman Christen Eriksson-Bruhn, som dog 1699 och vilkens gravsten finns i Bro kyrka. Om Karlsborg tvistar emellertid nu de lärde. Wilhelm. Berg, som gjorde en undersökning här 1899, trodde att det var Thord Bondes borg, som legat här på 1440-talet, men nu sägs det att Thord Bonde byggde på Hornborg i Kville. Vilket som är riktigt, kan ingen avgöra. Men borgen vid Röe är ändå

intressant, särskilt vallgravarna och den vattenledning, som under medeltiden anlades för att fylla dem med vatten.

För resten går det också en helig väg från Röe till det ungefär en kilometer söder ut belägna torpet Dammen med dess stora skalbank. Det var här som fornforskaren Axel Em. Holmberg år 1843 fann två skelett, resterna av de första stenåldersmänniskorna i bygden. De hade omkommit på sjön för c:a 8000 år sedan, på den tid då skalbanken bildades. Och utmed denna heliga väg kan man beskåda en domarering och en hällristning samt en fornborg, som är något av en upplevelse att bestiga. Det är ett par tusen år sedan människorna tog sin tillflykt till dylika borgar i ofredstider.

Det går också en helig väg utefter Bro fjället, detta mäktiga berg, där sägnerna och mystiken lever kvar. Härunder står ännu Domareeken, kanske tusenårig, fridlyst som natur- och kulturminne sedan 1960. Fast den blev fridlyst redan år 1792 av häradshövdingen Oluf Greiffenschutz på Vese, som lämnade några av sina egna ekar i pant för att den minnesrika eken skulle bli bevarad. Det var fint gjort.

En av de vackra hällristningarna vid Backavägen i Brastad

På den s.k. Tingshögen, som ligger nere på en åker en bit söder om eken, hölls enligt traditionen det forntida tinget. Endast när det blev dåligt väder, drog man sig bort under Bro fjället, och där ligger även ett mäktigt stenblock, som kallas för "Domarebordet", alldeles under Domareeken. Tingshögen är nu uppodlad, och de många stora stenblock, som förr kantade den, är borta.

Man kan göra en jämförelse mellan Tingshögen och de s.k. "Braste högar", som nu ligger på Brastads nya kyrkogård. Här var även tingsplats under forntiden, och ännu i mitten av 1700-talet användes högarna som avrättningsplats. Därom kan man läsa följande i Brastads kyrkoböcker:

"1724 den 7 dec. avrättades enrolleringsmannen Oluf Jönsson-Wågehals tillika med sin hustrus syster Dordi Rasmusdotter, med vilken han emot Guds och överhetens bud hade avlat barn och således begått blodskam. Som skedde på Braste högar ovannämnda år och dag, var est de ock ligga nedgrävde."

Så sent som år 1762 halshöggs här och brändes på bål en 42-årig änka, som hade mördat sitt barn. Hon hörde hemma på Toröd i Lyse. F. ö. avrättades här sex stycken kvinnor i början av 1700-talet.

Men låt oss till sist också besöka den fridlysta gården Näverkärr på yttersta udden av Herrenäset, ty här kan vi vandra i ett stycke medeltida landskap, som är inte så litet unikt. Här har vi faktiskt en av Bohusläns allra finaste naturparker med flera hundra år gamla träd. Det ger full valuta för ansträngningen att gå över ängarna och genom hagarna ut till det ungefär ett par kilometer längre ut belägna ruinområdet Skioldenborg, resterna av ett medeltida fiskeläge mitt emot Malmön, pyttarnas ö. Här kan man också finna ruiner efter trankokerianläggningar från 1700-talet.

Det finns sålunda heliga vägar litet varstans. De gamla kyrkstigarna skulle väl också registreras, där de ringlade fram över berg och backar. Torparnas vägar håller också på att falla i glömska och växa igen, liksom de många stigarna, som husmän och backsittare vandrade ned till bygden, ofta under armod och nöd, och där de döda bars på bårar till kyrkogården. Det borde vara heliga vägar för vår tids välståndsmätta människor.